

Misc. 6° Q.

Kat. Misc. I, 63.

30
24
24

DISSERTATIO THEOLOGICO-HISTORICA
DE
CIRCUMSPECTIONE HAERE-
SIOLOGICA:

QVAM
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
ATQVE DOCTISSIMO,
SIGISM. IACOB. BAVMGARTEN,
S. S. THEOL. DOCT. ET. PROFESS. PVBL. ORDIN. NEC NON SEMINARI
THEOLOG. DIRECTORE:
PATRONO ET PRAECEPTORE, OMNI PIETATIS HONORIS-
QVE CVLTV AETATEM PROSEQVENDO,

D. SEPT. A. C. MDCCXXXIV.

PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI SVBIECIT
HORA LOCOQVE CONSVETO,
AVCTOR

IOANNES ANDREAS THAL

PALAEO - BRANDENBVRGENSIS

M. M. S. S. THEOL. CVLT.

HALAE MAGDEBVRGICAE
TYPIS IOANNIS CHRISTIANI HILLIGERI, ACAD. TYPOGR. 1754.

DISSERTATIO THEOLOGICO-HISTORICA
DE
CIRCUMSCRIPTIONE HAERESIS
SIGLOGICA

PRÆSIDENTI
VIRI SUMMI REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
AC SACRÆ DOCTRINÆ,
SIGISMI JACOBI BAVMGARTEN
S. THEOL. DOCT. ET P. THEOL. ORDIN. SAC. NON SEMINARI
THEOLOG. DIRECTORIS

PATRONI ET PRÆCEPTORIS OMNIUM LIBERTATIS HONORIS
CVM CALVIN ABELIUM PROSECVENDO
D. 1787. A. G. MDCCXXXIX
PLACIDO ERADITORVM EXAMINIS SVBSCIT
HORATIO ET CONSTATO
AVCTORE

IOANNES ANDREAS THAL
PLACID. BRANDENBURGENSIS
a. d. 1787. m. 17.

HABITAE MAGD. EST. TICHT
VIRI IOANNIS CHRISTIANI HILGERT, ACAD. THEOL. P. 1774

VIRIS.

EXCELLENTISSIMIS. CONSVLTISSIMIS. AMPLIS-
SIMIS. SPECTATISSIMIS. DOMINIS.

DOMINIS.

REIPUBLICAE. BRANDENBVRGENSIS.

DIRECTORIBVS.

CONSVLIBVS.

SYNDICIS.

CAMERARIIS.

OMNIQVE.

SENATORVM.

RELIQVO. CONSESSVI. DEVENERANDO.

PATRIBVS. PATRIAE. OPTIMIS.

OMNI. OBSERVANTIAE. PIETATISQVE.

CVLTV. CONDECORANDIS.

OB. MVLTA.
IN. SE. SVOSQVE. COLLATA.
PROPENSÆ. VOLVNTATIS.
TESTIMONIA.
CVM.
SALVTIS. OMNIGENÆ. VITÆ. LONGÆVÆ.
FELICITATIS. PERPETVÆ.
VOTO. PIO.
SPECIMEN. HOC. ACAMICVM.
ANIMO. BENEFICIORVM.
NON. IMMEMORI.
D. D. D.
TANTORVM. TAMQVE. AMPLISSIMORVM.
NOMINVM.

CVLTOR DEVOTISSIMVS,
AVCTOR.

PROOEMIUM.

Etsi satis arduam rem, quod Tu maxime non ignoras L. B., nos molitos esse sentimus; bene tamen multis rationibus, cum iussu eorum, quibus honorem, debitumque obsequium praestare nobis semper solemne fuit, de dissertationis materia, eruditorum examini subiiciendae, cogitare deberemus, praesentis tractationis argumentum sese commendavit, quarum saltem aliquas Te ignorare nolumus. Non multis forsitan opus erit argumentis, ad persuadendum L. B., insignes fructus, qui ex singulari in examinandis haeresibus adhibita circumspectione, ad omnes fere redundant, animum nostrum ad hanc disquisitionem suscipiendam, maxime impulisse. Ingenti praeterea scriptorum numero abundantes, quae nobis nihil, nisi haereses, et Haereticos nominant, maximarumque dissidiorum atque

A

con-

contentionum ansam praebuerunt; haud superuacaneum laborem patraturi nobis visi sumus, si quid in iis a vero potissimum, et circumspecto abhorreat, pro virium imbecillitate, sollicitè explanaremus. Neque tamen id nobis sumimus, vt de eorundem laboribus qui nouissimis forte temporibus inclaruerunt, temere statuamus. Scientes, volentesque haec racuimus: circumspeditionis nostrae id esse iudicantes. Nemo nobis hoc iure vitio vertere poterit. Ira enim singulorum vitia, melius detegi posse censuimus, quo minus, nominando quosdam, fauere aliis eosque approbare visi fuerimus. Ne tamen rebus ipsis exempla deessent, veterum Haeresiologiis visi sumus: et quae omnium suffragio vera sunt adduximus. Ceterum tribus optime sectionibus, totam disquisitionem absolui posse putauimus. In prima §. I-VII. in genere, post terminorum explicationem, de circumspeditione haeresiologica diximus. Secunda §. VII-XXV. partem Haeresiologiae primam, narrationem scilicet, adductis circumspeditionis regulis sistet. Tertia denique §. XXV. vsque ad finem, circumspeditionem in diiudicatione, altera parte Haeresiologiae, exponet. Regulis denique consuetaria quaedam adiecimus, non vt perspicacioribus ingeniis, quibus illa forsitan leuia videbuntur; sed partim nobismet ipsis, partim aliis, quibus haec forte non ingrata erunt, inferuiamus. Haec Te scire volumus, L. B: quod reliquum est cum fulmonensi abs te petimus.

*Da veniam scriptis, quorum non gloria nobis
caussa, sed utilitas, officiumque fuit.*

§. I.

§. I.

Qui diuersa ciuitatis nostrae Christianae fata, annalibus suis, ^{Introitus} paribusque aeternitati monumentis egregie illustrarunt, viri omni praedicatione maiores, in iis merito suo vltimo loco ponendi non sunt, qui in exponendis erroribus, quibus agitata diu multumque Ecclesia fuit, diligentiam suam, operamque collocarunt debitam. Non defuerunt omni aevo praeclara eiusmodi ingenia, qui hac in parte bene de posteris mereri sategerunt. Primis iam ecclesiae doctoribus, quos Patres appellant, deneganda merita sua non sunt: neque temporis successu neglectum penitus ac incultum iacuit Haeresiologiae studium. In tot tantisque autem rerum gestarum monumentis, diuersa semper admodum ratione, pro diuersa scilicet, quam sibi quisque effinerat, Haeresiologiae notione, quemque suum praestitisse manifestum est atque apertum. Quare iamiam nobis circumspeditionem haeresiologicam commonstraturis in ipso statim limine sollicitè prouidendum erit, vt determinatis vocum significationibus omnibus, siquid in nobis est, ambiguitati obuiam procedamus.

Sensit idem illud iam olim *Augustinus* cum magnam illam *Philastrium* inter et *Epiphanium* famosissimos antiquitatis Haeresiologos diuersitatem animaduertet. Quare inde in Catal. haeres. ad *Quod vult deum* ita inquit. Cum ambo illi id vellent facere, quod a me petis, quantum tamen inter se differant de numero interinfestiarum vides! quod vtique non euenisset nisi aliud vni eorum videretur Haeresis et aliud alteri.

§. II.

Duplex autem omnis fere *Haeresiologiae* genus est ex diuersa vocis haerefeos vel late vel strictè sumtae significatione ^{Quid sit Haeresiologia latius dicta.} ortum. Vno igitur significato latiori, *narratione et diiudicatione errorum de cultu Dei, Haeresiologia absoluitur.*

Etymologiam vocis si spectes graecae originis est, descendens a vocibus *aigeis* et *logos*, ipsaque hac Etymologia, et vsu loquendi ductibus in genere est omnis expositio haeresium. Quare operae pretium patrabimus, varium huius vocis vsum antea disquisitioni, Variis tum profanorum tum sacrorum scriptorum testimoniis, vocabulum hoc *τοῖς μεσοῖς*, ut aiunt, annumerandum esse, probari potest. Significatu

catu enim primo ex ipsa Etymologia enato, haeresis denotat arbitrium, seu obiecti cuiusdam electionem ex pluribus aliis possibilibus. Haud infrequenter hoc sensu *αιρεσμος* *Aristoteli* est, qui facultate eligendi vitur: parique ratione adhibitam vocem *1 Macc. VIII. 30.* deprehendimus. Ex patribus solus prodeat *Chrysostomus*, qui lib. de *Virgin.* illud qui, capere potest, capiat, inquit, (*Matth. XIX.*) liberam facientis auditori optionem est (*αιρεσμος* *υπιο* *αιρεσων* *ποιεστος* *εστ*). Alius, qui huic sequitur, vocis sensus paulo strictior est, cum sententiae seu doctrinae electionem, quam quidem, posthabitis reliquis omnibus, sequimur, indicat, siue bona demum illa sit, siue mala. Obtinet hic sensus *Afor. XXVIII. 2.* ubi Iudaei sanctiorem Evangelii doctrinam audiri, Apostolum rogant, ut ipsis hanc *αιρεσιν* exponat. *conf. Cap. XXVI. 5.* Simili quoque ratione linguae romanae facile princeps *Cicero* cum praef. paradox. Catonem in ea haeresi esse, diceret, nihil aliud, quam hanc ipsum profiteri sententiam, indicare voluit. Significatu denique strictissimo et ecclesiastico, qui etiam temporis successu inualuit, sententiae religiosae et quidem cum notione annexa falsitatis ac prauitatis eiusdem electio haeresis vocari coepit. Malo hoc sensu in ipso s. codicis prauus contentio habitus *Gal. V. 20. 1 Cor. XI. 19. 2 Pet. II. 1.* etc. *αιρεσμος* nomine insignitur. His forsitan in docti locis patres omnem a christiana doctrina diuersam credendi doctendique rationem Haeresin vocarunt. Saepius hoc sensu in proprio tamen et lato omnes verac religionis expertes, Haeretici dicti sunt, ut pagani, Iudaei, et, qui ad eos transeunt, Apostatae. *Tertull. de praesc. aduers. haeret. c. XXXVII. Cod. Iustin. lib. I. tit. VII. Balsamon ad Canon. XIV. conc. Chalced. etc. etc.* Inde diuersum quoque profectum esse Haeresiologiae genus, admirandum ita non est. Stricto enim et proprio sensu Haeresis est error, quo quis, Christum ceteroquin professus, a vera doctrina diuinitas in s. scriptura reuelata de Deo et nostra cum ipso coniunctione discedit pertinaciter. Subiectum autem, in quo illa deprehenditur, est Haereticus. Tres igitur notas characteristicas hic adsumimus. Prima desumpta est a subiecto, homine qui ceteroquin Christum proficitur, adeoqua rotam in S. S. reuelationem agnoscit, et ita distinguimus Haereticum ab inideli, consequenter haereticus ille membrum ecclesiae visibilis est, licet verae iure esse nequeat *Matth. XIII. 25. 1 Cor. XI. 9. 1 Iob. II. 19.* Altera haereseos nota ab obiecto deriuatur, scilicet veritatibus hisce reuelatis opposita sententia, seu errore hic quidem theologico. Ergo etiam inde diiudicatio haereseos non ex aliis principiis, quam ex S. S. petitis, proficisci debet; non sufficit enim dissentientibus a libris ecclesiae cuiusdam peculiaris symbolis, ad haeresin in genere

nere constituendam, id quod tamen a pontificiis affirmari plerumque solet. Denique, si formam spectes, accedere debet pertinacia, i. e. defendi debet error posita occasione convictionis de contrario; inde quoque *Augustinus* errare potero, inquit, haereticus tamen non ero. Quisque autem possibilem illam de contrario convictionem respuit, erroremque nihilominus defendit ac disseminare studet, manet *αυτοαρχαίτος* Tit. III. 10. 11. 2 Petr. II. 1. Cod. lib. 1. tit. 1. de summa trinitate et fide catholica L. cunctos, *Photius* in Nomocan. tit. XII. c. 2.

§. III.

Ex adaequata igitur et propria hac haereseos notione §. II. Defin. Haerescol. strictius alterum genus *Haeresiologiae* strictius dictae proficiscitur. *Est* strictius dictae, igitur nobis *Haeresiologia* narratio et diiudicatio errorum, quibus *sectae* *Christum* professae a vera doctrina divinitus reuelata de Deo et nostra cum ipso coniunctione, discesserunt.

Vocem erroris de obiecto Haeresiologiae usurpare maluimus, quam ipsum terminum haereseos. Sensu enim stricto integram sectam, subiective haeticam dicere vix poteris: ubi enim pertinaciam in omnia membra cadere certo affirmare nequeas, illis omnibus haereseos notam inutere per defin. Haereseos § 1. prohiberis. Multiplex autem est ipsius huius distinctionis Haeresiologiae futurae tractationi usus; cuius rei exemplum cum aliquot inde fluentibus confectariis dabimus: (1) E. Haeresiologiam hanc ingredi nequeunt errores individuorum. Sint enim illi adeo periculosi, ut periculosiores cogitari nequeant; sint magno ecclesiae detrimento, siquidem inde Haeresis enascitur, si aedeciae accedant, vsque dum tamen inanebunt errores privati, vsque dum aedeciarum coetu confirmati mundum fuerint; Haeresiologum errores sectarum enarrantem occupare non debent. (2) E. etiam infidelium et schismaticorum errores in hac Haeresiologia desiderari nequeunt. Schismaticus enim revelationi nostrae subscribit quidem, errat tamen non nisi in rebus cultum Dei externum concernentibus, affirmata necessitate separationis externae ab ecclesia: E. haereticus proprie dictus non est, licet hoc discrimen saepius in antiquioribus Haeresiologiis, et ab ipsis patribus ecclesiasticis neglectum sit vid. Can. VI. concilii Constant. Infidelium autem errores eodem modo Haeresiologiae inferendos non esse ex §. 2. vel nobis non momentibus patebit. (3) Multo minus denique Haeresiologiae res esse poterit cum iis, quae ad cultus Dei essentialia et ordinem salutis non pertinent, cum eadem istae res ad defin. §. 2. referri nullo modo possint. Impingeret igitur in huius def. rationem, qui e g. vel errorem *Pejrerit*, cum praeadamitas suos in scenam produ-

duceret in system. Theol. ex Praeadamit. hypothefi, aut *Doduvelli* immortalitatem animae impii negantis, ad Haeresiologiam referret p. confect. I. vel etiam qui schisma illud paschale Seculo II. ortum; aut cum *Epiphano* ita in Haeresiologia versaretur, vt, sicuti ille fecerat ad implendum forte LXXX. haeresium numerum in Panar. lib. I. sect. I. haereses inde a primis rerum originibus repetitas et inprimis *Barbarismum*, *Scythicismum*, *Hellenismum* et *Iudaismum* forte ex malo intellecto loco Colof. III. 11. nominare veller per Confect. II. vel denique cum *Philastro* tantum sibi fumeret, vt illos ipsos, qui esse Cometas affirmant, Haereticis annumerandos iudicaret.

§. IV.

Vfus et finis
Haeresiol.

Vsum praestat haec Haeresiologia, habita ratione finis eiusdem et nexus cum aliis doctrinis, locupletissimum. Vt de fine primum dicamus, ille vel generalis vel specialis in Haeresiologia esse potest. Quodsi enim eam vt Historiam in genere spectes; eius ope notabiliorum inter homines gestarum rerum, certa cognitione, prouidam Dei curam in augendis sui regni commodis, hominum autem diuersam indolem exemplis et quasi in speculo repraesentatam non sine magno nostro emolumento intuemur. Specialius autem sufficientem eiusmodi errorum, quibus diu multumque vexatus fuit sacer Christi coetus, cognitionem nobis subministrare debet. Neque minus, quod alterum est, arcte Haeresiologia cum aliis doctrinis, Historiae inprimis Ecclesiasticae, Theologiae quoque, tum Polemicae, tum Dogmaticae, tum Pastoralis etiam, amicoque vinculo cohaeret. Historiam quidem Eccles. quam quidem nemo certe negligere deberet, eadem haec Haeresiologia adiuuat, vt nonsolum illa sine hac integra et completa, generatim spectata, tractari nequeat, sed tot Synodorum Conciliorumque etiam crebriores conuocationes, et restorationis denique purioris doctrinae a contradicentium insultibus vicissitudines, nisi errorum, qui plerumque occasionem suppeditabant, noticia imburus, concipere tibi satis clare plane non possis. Quantum autem incrementi omnis fere Theologia ex eadem accipiat, luculentissimis magis summorum Virorum testimoniis, quam nostra tantum commonstra.

stratione adstruere malumus. Instar omnium nobis fit, quae S. V. PRAESES in elegantissimo libro, *Auszug der Kirchengesch.* ea, qua solet, profunditate de eodem hoc argumento disputauit l. c. §. 2. pag. 5. seqq. quorum tamen operosa repetitione hic superfedere poterimus, cum dictus liber omnium manibus versetur. Consentit cum eodem CANZIVS, qui in Vfib. Philos. LEIBN. et WOLF. in Theol. Tom. II. p. 33. haec habet. Inter causas, quibus suis perpetuo mancipantur erroribus miseri mortales, non obtinet postremum locum studium in contrariis doctrinis superficialium, mancum, desultorium. Non dico de plebe rudi, cui ad salutem sufficit, absque dogmatum aduersorum operoso examine soli s. scripturae operam nauare, missa, quae et suscipi non potest a quolibet, haereses examinandi cura. Etiam si veritatis cum erroribus compositae cognitio magis exsplendescat et summum conscendat, caeteris paribus, conuictionis gradum. Loquor tantum de iis, quibus tanquam Ecclesiae luminibus id negotii datum intelligitur, vt aduersariorum opiniones penitus exploratas habeant, facta vtrorumque dogmatum comparatione, iudicium solidum, et iis, qui forte passim ex vulgo dubiis tentantur ceruissimam laturi opem conf. etiam §. 50. p. 37.

§. V. Haec itaque singula si commodorum loco ponenda sunt, vt sunt omnino, ad efficiendam Haeresiologiae vtilitatem iure suo vt sit circumspectio haeresiol. pertinerebunt. Mirum tamen in modum fallunt fallunturque, qui egregios istos fructus cuiusque Haeresiologiae tractationi tribuere et qualiacunque huic incomparabili fini §. IV. sufficientia esse credunt, animo secum cogitant. Tantum enim abest, vt solidiori eorundem cognitioni viam pandat, vt errorum potius foecunda mater fiat, nisi accedat eiusdem tractationi, de qua dicturi sumus, circumspectio haeresiologica. Cum autem ille circumspectus esse censetur, qui habitu delibrandi circa actiones suas pollens, quid ad finem suum et media eundem legitime consequendum pertineat, quidue repugnet, sine praeci-

3 DISSERTATIO THEOLOGICO-HISTORICA

praecipitantia statuit; per princ. moral. ita hic quoque circum-
 spectionis haeresiologicae laudem meretur, *qui cuitata, quantum
 in viribus suis est, praecipitantia, de mediis ad finem §. IV. con-
 sequendum deliberandi habitui studebit.* Cumque porro ad cir-
 cumspectam omnium actionum tuarum rationem instituendam
 obligeris p. princ. moral; isthaec autem obligatio, ex gravitate
 vtilitateque rei mirum in modum augeatur; Haeresiologiae
 autem neque sua gravitas neque vtilitas desit §. IV. in eodem cir-
 cumspectionem maxime non negligendam esse patebit.

§. VI.

Necessitas et
 difficultas.

Demonstratur praeterea eadem haec circumspectionis hae-
 resiol. necessitas, tum ex ingenti, qua laboramus, scriptorum ab
 haereticis ipsis profectorum penuria, quae tamen omnia fere
 Haeresiologiae principia continere debent; tum etiam ex insuf-
 ficientia earum, quae ad nos peruenerunt, relationum, quas man-
 cas admodum neque satis caute scriptas constat. Quod pri-
 mum spectat, enata ista, quam merito dolemus, propriorum hae-
 reticorum scriptorum iactura ex variis rationibus, quarum ali-
 quas adduxisse iuuabit, vt eo luculentius pateat, quam praeclare
 de litteratorum orbe mereantur, qui, superatis hisce difficultati-
 bus, sufficientem nobiscum communicarunt Haeresiologiam.
 Non vltimo loco ponendus inconsideratus plerumque, ortho-
 dorum quorundam in delendis eiusmodi scriptis feruor. Illi
 enim vbi aliquem a recto veritatis tramite aberrantem, nouasque
 et erroneas sententias disseminantem cernerent, id sibi facien-
 dum esse putarunt, ampliori forte post mortem auctoris propa-
 gationi obuiam ituri, vt scripta eiusdem Vulcano potius, quam
 posteritati sacra esse iubarent. Accessit huic rationi multorum
 haereticorum in obscuris locis delitescentium vita, quo factum
 est, vt aliis de errorum ratione sollicitis, ob nimiam, siue loco-
 rum, siue temporis etiam longinquitatem, certi quid de iis cog-
 noscere non licuerit. Ad alterum autem, mancam scilicet scrip-
 torum aliorum relationem quod attinet, tribuenda illa vel hisce
 scriptoribus ipsis est, vel aliis forte causis. Primum enim eo-
 rundem

rundem credulitas et partium studium, si plerosque summos in vtraque republica honores tenuisse reputaueris, a quibus veritatem velut a iuratis testibus exigas, excusari vix potest. Auctoritate deinde, qua pollebant, sua, quaque prodesse aliis debebant, ita plerumque abusi sunt, vt si qui fuerint maxime, qui rectoria, meliora scribere potuissent et voluissent, illi indignum suis nominibus rati, eosdem omnibus modis premere, detinere, haereticos interdum etiam vocare coeperint. Multi insuper haeresiarcharum, vt de peregrinis, quibus eorundem aliqui vsi sunt, linguis taceam, quas tamen plurimi Orthodoxorum penitus ignorabant, tam insolito, tamque obscuro dicendi genere loqui maluerunt, vt humanitatis sensum superare, quam aliorum commodis inferuire velle, viderentur. Desiderium, quo flagrabant, nouas sectas condendi, quibusque adeo felices progressus exoptabant, ac de Christiana forte sentiebant, ad eiusmodi factum plurimis ansam praebuit. Nihil autem aliud istis rebus effecerunt, nisi, vt aduersarios sese excitare et ad tot praestigiarum, horrendorumque dogmatum confictionem compellere, experientia erudirentur. Quod autem caput rei, disciplina denique arcani, quae apud eosdem fere omnes inualuit, sollicitè cautum erat, vt ne ipsis quidem asseclis nisi initiatis et electis, ne dicam aliis, vera dogmata characteristica innotescerent. Rebus ita nunc comparatis quam valde necessaria sit circumspectio, sana quemque ratio edocet; nisi forte fabulari magis et nugas agere, quam rem seriam narrare malueris.

Occurrerent forsitan sexcenta huius rei exempla, sed cum eorum plena sint omnia, MANICHAËISMI tantum historiam, quae hisce praecipuis nauos suos debet fontibus, nominabimus. Vt ipsas iam praetereamus, quae forte ab auctore huius sectae profectae sunt, ignorantiae nostrae, causas, scriptorum quoque potiorum, quorum fide tamen nitimur, adeo manifesta fuit credulitas et debita circumspectionis neglectio, vt iustae probationis loco vix haberi queant. Ipse SOCRATES, scriptor ceteroquin laude sua non priuandus, quidquid de MANICHAËISMO commemorat, ex admodum suspecto quodam libro ARCHELAI Episcopi CAPPADOCIENSIS, quem contra MANICHAËOS scripserat, desumpsisse sese, sponte sua profiteretur. Quam dubiae autem fidei iste auctor sit, vel inde sane colligitur,

B

quod

quod tanta in MANETEM facuita vsus fuerat, vt MARCELLVM quendam, ad eundem clandestino impetu enecandum, impelleret. Eadem fere ratio in AVGVSTINO deprehenditur, quem quidem fuisse huius sectae afeclam nouimus; cum tamen ad iniurias non pertinuerit, ipse suam ignorantiam dissimulare noluit. Inde igitur tot efficias et falsas relationes profectas esse nemo forte mirabitur. Quid igitur? Haece omnia bona fide credamus? indigna certe haec esset prudentioribus credulitas. Noftra hic facimus verba, quae iudicio non carent C. CALVORVM in praefat. fiff. Sionis, ita se habentia. Quidquid demum fit, adduci non possum vt credam, omnia vera et genuina esse, quae de extremis furoribus ac delirijs priscorum haeticorum scribuntur; sed potius odia ac aemulationes, partium credulitatem, quae famam saepissime mendacem incaute pro Historia amplectitur, partim imperitiam esse, quae adco tetra somnia quandoque affinxerint alijs.

§. VII

De parte Haeresiologiae
Una narratio-
ne.

His igitur, quae antea in genere monenda esse videbantur, praenissis; age nunc veniamus ad ipsam rem. Cum autem tota Haeresiologia duabus partibus narratione scilicet et diiudicatione absolui commode possit §. III. eundo per has partes singulas, circumspectionem in narratione primum, deinde etiam in diiudicatione adhibendam disputabimus. Deprehenditur autem duplex genus narrationis seu partis Haeresiologiae historicae. Vnum, quo continentur, quae immediate ad errorum constitutionem spectant: alterum quod, quae errores quidem immediate non spectant, ad narrationem tamen suis circumstantijs probabiliorem reddendam faciunt, complectitur. Illa nunc nominabimus partes narrationis in Haeresiologia essentiales: quae itaque ipsorum dogmatum sectarum, expositionem Historicam comprehendere debent: haec autem extraessentiales, cuius generis e. g. sectae auctor, propagatio, nomen etc. Atque haec quidem omnia cum finem Haeresiologiae, quoad partem primam, constituent, de medijs ad eundem obtinendum deliberandum erit. Inde igitur inchoabimus, vt, cum essentiales partes, momentum trahant maximum, earundem quoque consideratio antecedit extraessentialibus; in vtroque tamen negotio ita versabimur, vt primum obiectum ipsum breuiter forte expedien-

dum, et deinde formam regulis circumspectionis absoluendam disputemus.

§. VIII.

Complexus dogmatum Theologicorum inter se legitime connexorum vocatur *systema religionis*. Quatenus per idem distinguimus sectam ab omnibus aliis est *systema religionis characteristicum*. E. omni sectae bene ordinatae competat *systema religionis characteristicum* oportet. Quod si illud unanimi omnium consensu, seu eorum, quibus conuenit, auctoritate pro typo credendi docendique agnitum fuerit, *fides* vocatur publica, seu confessio etiam publica. Societas autem in fidem quandam publicam consentiens, ipsam *sectam*, *Ecclesiam visibilem peculiarem*, constituit. Inde igitur forte patebit, qualis narratio- num in Haeresiologia ratio esse debeat. Illa enim cum sufficientem potissimum errorum, quales §. I. desiderauimus, cognitionem intendat §. IV. et quidem qua partem primam historiam: Systemata autem characteristica et confessiones publicae eundem in finem compositae sint, ut inde typus docendi credendique sectae, etiam aliis pateat, consequenter iisdem omnium optime fidem habere possis; inde Systematum sectarum, characteristicorum confessionumque publicarum in enarratione, si modo fieri poterit, §. VI., habendam esse rationem, colligitur.

§. IX.

Haec igitur uti dicta in primis sunt de dogmatibus, ut aiunt, primi generis systema characteristicum immediate spectantibus: ita etiam ab enarratione hac excludenda non sunt tum dogmata secundi generis dicta, seu hypotheses, quae veluti consectaria ex dogmatibus primi generis fluentia considerari possunt, tum etiam ipsi, quibus dogmata proponuntur, termini technici. Horum quidem terminorum et hypothesisum aliquae in dogmata ipsa fundamentalia influunt, cuius generis vexatissimum illud *ουνοθεος ανθρωπος* et *ουρισθος* in Arianorum Semiarianorumque errore vocabulum fuit, quorum itaque in primis mentio fieri debet: aliae autem ita sunt comparatae, ut vel negari vel affirmari

salua fide possint, et has, cum exiguum trahant ad cognoscendum systema momentum, pro cuiuscunque narrantis fine, sine circumspeditionis Haeresiolog. regularum laesione, vel praetermitti, vel commemorari posse, putamus. Si quis igitur in Haeresiologia e. gr. Manichaeorum satis notam sectam attingeret, dogma huius sectae illi commemorandum esset, duo esse principia semper opposita, quorum alterum lux et bonum, adeoque Deus; alterum tenebrae et malum, adeoque diabolus vocetur. Quodsi autem ulterius progredi, neque hypotheses praeterire vellet, adducere posset; ex eorum mente principium vnum tenebrarum in lege, alterum bonum in Euangelio loquutum esse, ideo duo esse testamenta inter se contraria.

§. X.

Obiectum secundarium.

Quum autem, ad Haeresiologiam fini suo eo melius sufficientem efficiendam, extraesentiales etiam pertineant partes, seu circumstantiae rebus facti ad vnam omnibus communes §. VII., ne hae quidem immerito in narratione dogmatum, tanquam res facti consideratorum, pro narrationis obiecto secundario habentur. Ad duo omnium optime referri poterit, quidquid istarum circumstantiarum Haeresiologia exponere debet; originem scilicet et propagationem. In originis expositione, tum auctoris, tum ipsius temporis ortus, tum nominis etiam et occasionis, mentio facienda erit. Vbi enim singula debita cautione enarraueris, multum inde lucis erroris ipsius Historiae oflundi senties. Scilicet, auctore primum rite inuestigato, neminem forte falso pro auctore erroris habebis, qui tamen saepius inter homines nullo vnquam seculo existit, vel saltem integer vitae scelerisque purus semper vixerit. Neque deinde in enarrando sectae nomine, vel effingendo nunquam audita nomina; vel eadem a cordatissimis saepe mortalibus deriuando; vel in alia forte re allucinaberis; quod ab iis factum esse credimus, qui *Exucontianorum* sectam ab haeretico quodam *Exucontio* dictam, aut vixisse alium magnum haeticum nomine *Kabballa*, cuius sectatores inde *Kabbalistsae* nominentur, satis inepte commemorarunt. Occasionis autem

autem et temporis ortus, ^{cauta} inuestigatione, verendum tibi forte adeo non erit, ne vel in omnium errorum origine inde ab ipsis Apostolorum temporibus repetenda, quod a recentioribus quibusdam factum est; neque ex altera extrema parte, in concipiendi puriore prioris Ecclesiae statu, quam certe ipsa re fuit, aliorum censuram incurras; neque denique alia multa ignorabis, quae te haecce omnia superuacanea et inutilia esse arbitrantem non sine ipso tuo incommodo latebunt. Conf. *ITITIC de Haeresiarch. aevi Apostolici.*

§. XI.

Haec igitur dicenda de narrationis obiecto habuimus: Forma narrationis. verendum nunc ad formam eiusdem, modumque secundum quem illa fini suo §. IV. conformiter institui debeat. Ista autem fere eo magis, principalis circumspecti Haeresiologi cura esto, quo certius omne illum tulisse punctum iudicamus, qui hac in re partes suas bene tuitus fuerit. Locupletissimam hanc materiam vt eo breuius absoluamus, paucis tantum regulis rem omnem, si quid iudicamus, complecti poterimus: quibus deinde, ad easdem eo melius vberiori applicationi aptas reddendas, aliquot consuetaria adiungemus. Haeresiologia igitur cum sit pars, tum Historiae in genere, tum in specie etiam Ecclesiasticae, in Haeresiologum etiam, si partem spectes Haeresiologiae primam, cadant necesse est ea, quae ab Historico in genere requiruntur Logicae regulis. Scilicet (1) veritas, (2) ordo, (3) sufficientia. Quare nemo nos iniquos esse iudicabit, tot regulis circumspectionem haeresiologicam circumscripturos.

§. XII.

Reg. I. *Veritas igitur prima Tibi regula esto: seu quod in-* Reg. I.
de fuit tua narratio neque falsi quid continere, neque veri praetermittere deber. Etenim cum in Haeresiologia sufficientem errorum, quibus Christi sacer coetus diu multumque agitatus fuit, cognitionem intendere debeas §. VII. Cognitio autem vera i. e. quae sibi ita obiecta repraesentat, vt re ipsa facta sunt, longe anteponenda semper falsae sint; huic praeterea fini illa magis in-

seruiat, quam haec, tibi que conueniat, semper veritati, quantum in te est, studere per princ. moral.; inde ad huius regulae normam instituere narrationem Haeresiologus obligatur. Age igitur, qua ratione veritatem conciliare tuae narrationi queas, videamus.

§. XIII.

Explicatur,

Veritas narrationis, qua talis, seu historica, nititur assensu, quem propositioni ob testimonium alterius perhibes, i. e. fide, per princ. Logic. E. in testibus, seu personis actualitatem rei, quam testantur, quocumque modo cognitam habentibus, et conuictione tua de vero sensu testimonii ipsorum, ratio deprehenditur, cur saltem externe quid verum aut falsum esse affirmas. E. in narratione quoque haeresiologica opus tibi erit (1) testibus sufficientibus, tam qualitatis, quam numeri ratione habita, (2) conuictione de vero sensu testimonii, quod perhibent. Sufficiens autem testis est, qua qualitatem, si, tum dexteritate, seu sufficientibus ad cognoscendum proponendumque id, quod testatur, viribus; tum sinceritate, seu propensione etiam ad testanda, quae testanda nouit, instructus fuerit. Illud sufficientiam testium externam, hoc internam vocamus. Haec itaque, si in omnibus hominibus vtraque deprehenderetur, nihil te impediret, quo minus omnibus fidem perhiberes. Cum autem testes mere humani defectu saepius, tam interno, quam externo laborent; conuenienter eorundem testimonium saepius falsum, saepius verum esse possit, atque igitur saltem incertum sit; inde quibusdam regulis vti solemus, quas probabilitatis historicae nominamus, quae quidem summum veritatis gradum subministrare nequeunt, veritatem tamen moralem, quae hic sufficit, et cum obligatione ad assensum coniuncta est, producunt. Quare nostrum erit, quidquid iisdem praescribentibus, in circumspexitum Haeresiologum cadat, breuibus ostendere. Cui tamen vberiori earundem explicatione opus est, ei librum acutissimi ingenii Mathematici cuiusdam Angli H. DITTON cuius versionem germanicam S. V. GOETTENIO acceptam ferimus sub titulo *Wahrheit der christlichen*

chen Religion aus der Auferstehung Christi p. II. c. 6. seq. etiam atque etiam commendamus.

§. XIV.

Duplex autem genus probabilitatis Historiae deprehenditur. Excepta enim ea, quae a testibus proficiscitur, quam externam nominamus §. XIII; datur probabilitas interna, quae oritur ex rationibus in rei ipsius, seu subiecti notione contentis. Scilicet saepius circumstantiae rerum ita enarrantur, ut vel mutuo sibi inuicem, vel aliis veritatibus extra omnem dubii aleam positis contradicant, h. e. vel interne vel externe. Hanc igitur vbiunque obseruaueris vere contradictionem, cum impossibile fistat, probabilitatem omnem auferre, facile vides. Cum autem per se satis haec pateant; neque adeo verendum sit, ne quis forte probabile esse censeat si e. g. febriculosi quidam monachi, vti commemoratum legimus, *Nestorium* sese suis oculis in inferno iacentem vidisse, fabulentur, et quidem non ita procul ab *Eutychae*, *Apollinari*, *Ario* et ipso infelici *Origine*, in horrendo quodam loco, qui tamen omnibus haereticis de *B. Maria* male sentientibus destinatus sit: incassum hic laborare nolumus, sed pergitur potius ad regulas probabilitatis externae, e diuersitate testium, tum qua qualitatem, tum etiam qua dexteritatem, deriuandas. De accuratori tamen singularum demonstratione, quae neque huius loci est, parum erimus solliciti, rem potius vbi opus fuerit exemplis declaraturi.

De probabilitate Historica.

§. XV.

Primum igitur quod ad dexteritatem attinet testes (1) sunt a) vel simplices et plebei, b) vel prudentes, et iudicandi acuminati. In rebus igitur grauioris momenti, vbi iudicii acumine opus fuerit, prudentiores testes, ante ponendi sunt plebei; e diuersa autem parte, horum testimonium, si scilicet affectus suspicio adsit, et partium studio de altero metuis, saltem eandem meretur fidem, in rebus vbi non nisi sensuum ope indiges, ob animum eiusmodi rebus assuetum, et a fictionibus, quae veritatis speciem praeseferant, alienum; perspicacioribus saepe

De dexteritate testium.

saepe ob consequentias, veritatem reticentibus. Saepius in hanc regulam impingere consueverunt e. g. orthodoxi, vbi in diiudicandis nonnullis dogmatibus erroneis; ad testimonium Anachoretarum prouocarent, qui tamen admodum tenui plerumque iudicandi acumine gaudebant. (2) Testes sunt a) vel domestici i. e. sectae, de qua testantur addicti, vel non, extranei: b) vel oculati, si immediata sua experientia, vel auriti, si referentibus aliis rem, quam testantur, cognitam habent; c) vel coeui, vel non, d) vel creduli, vel non, consequenter testis domesticus, oculatus, coeuius, pariter etiam haud facile credulus; teste extraneo, aurito, (nisi satis tutam prae se habeat eorum, a quibus rem accepit, quod maxime inquiras auctoritatem) non coeui, imprimis credulo et inter auritos et non coeuos, qui non ita multo post factam rem vixerunt, iis, quos saepius aliquot seculis ab eadem remotos esse constat potiores sunt. Inde fit e. g. vt *Tertulliano* in relationibus de Montanistis, cum fuerit testis domesticus, coeuius, oculatus, si dexteritatem respicias, maiorem fidem habere possis, quam *Apollonio* apud *Eusebium*, qui saepius inde veritatem negligit.

§. XVI.

Sinceritas testium.

Sinceritatem autem testium cogniturus, quod alterum est, ad voluntatem eorundem maxime attendas. Etenim, cum testimonium actio libera sit, in quibus te determinas ex motiuis, ex intuitu boni vel mali, cum actione tua coniuncti: agnitum autem bonum velle, agnitumque malum nolle, voluntatis sit per princ. psychol; sinceritas testium in voluntate fundata deprehenditur. Occurrunt autem hic nobis testes (1) vel partium studiosi vel (2) nonnunquam etiam neutrarum partium (quantum scilicet ex narrationis circumstantiis concludere possis) seu candidi. Illi vel spe boni vel metu mali cuiuscunque utrumque generis sit, a veritate proferenda detinentur: his autem, veritatem omnibus rebus maiorem aestimare datum est. E. inquirendum tibi erit, vtrum testes tui partium studio occupati, ex negata, vel relata veritate, bonum sperare, vel malum metuere potuerint; an

an potius integritatis, et animi ab omni partium studio alieni laudem, apud vnumquemque alium mereantur. E. testimonium candidi antepone testimonio, quod a partium studio proficiscitur. Exemplum nobis ostendit *Chemnitius* in Exam. Conc. Trid. part. IV. p. 222. Quia *Epiphanius*, inquit, sicuti postea ostendemus, leges de temporibus ieiunii et de ciborum prohibitionem ipse probauit, et urfit, ideo nec potuit, nec voluit *Montani* leges, sicut primitiua ecclesia fecerat, inter haerese referre, sed aliud ipsi tribuit et affingit, quod *Montanus* expresse negat. Haec igitur hactenus de qualitate testium. In ponderando denique testium numero, eorundem vel consensus vel dissensus animaduerti debet: (1) si igitur plures diuersi testes in vna eademque re vere dissentiant, ex vtraque parte regularum supra adductarum applicatione euincendum erit, cuius testimonium sit probabilius habendum: quodsi autem in solis circumstantiis rem ipsam non mutantibus i. e. apparenter, sibi contradicerent, ipse hic eorundem dissensus ad confirmandam rei veritatem iure suo pertinebit; (2) consentientibus autem pluribus diuersae, tum sectae, tum aetatis, tum qualitatis hominibus (nisi forte, quod sedulo explorandum, vno eodemque alio testimonio communi vfi fuerint singuli, pro vnico testimonio habitis omnibus) rem ita vere esse gestam, vti narrant, vterius dubitare, nefas esset.

§. XVII.

Quum autem ad rem testimonio probandam non sufficiat, De probabili-
vt esse illud fide dignum euincas, sed requiratur etiam, vt extra tatis hermen-
dubium ponas sensum, quem testimonio tribuis, non a fine et regulis.
intentione auctoris discedere, seu falsum esse §. XIII; accedat
priori illi cautioni oportet altera non leuioris momenti, vt testi-
moniorum inprimis in litteras relatorum, genuina interpretati-
one narratio nitatur. Sicuti enim veritati parum prospiceres, si
narratio tua testibus ceteroquin fide dignis non destituatur; ex
verbis autem per falsam interpretationem, contraria iis, quae au-
ctores senserunt, probare velles: ita et circumspectionis est, qua
ratione verus sensus regulis, vt aiunt, probabilitatis hermeneuti-
c

ca

cae, quae a quibusdam in scripto auctoris obuii e. g. scriptoris sine, posita connexionione, verborum significacione et id genus aliis circumstantiis, ad sensum eiusdem concludit, erui debeat, inquirere. Sensum auctoris vocamus seriem repraesentationum, quam hic quidem verbis, in animis aliorum vult producere. Verum autem sensum auctoris assequi dicimur, si cum verbis eiusdem non alias coniungimus notiones, quam ipse auctor iunxerat: consequenter omnis res eo redit, vt (1) linguae auctoris, qua vsus erat, propriae notitiam habeas, cum interpretum haud tuta satis fides sit; (2) in circumstantiis auctoris, vt aiunt, historicis detegendis elabores e. gr. sectam, aetatem, patriam, scopum &c. cuiusque, si fieri poterit, consideres; (3) integrum sermonem, aut librum in suas sectiones, singulasque partes in se inuicem distingas; (4) contextus rationem habeas; (5) inde finem dicentis specialiozem determines; (6) quo facto quis inde verus sensus fluat, dispicias, qui tamen eo vsque tantum pro probabili est habendus, dum plures rationes determinantes accedant; (7) in figendis terminorum notionibus, auctoris notiones, vt aiunt, domesticas sequaris et velut tuarum opinionum oblitus quaeras, quid ille senserit, non quid sentire debuisset, vt saperet, sicuti *Clericus* in arte critica monet; (8) locos parallellos adhibeas; (9) sensum proprium improprio, benigniorem, duriori, nisi rationes sat graues poscant contrarium, praeferas.

§. XVIII.

Qualem itaque poscat sibi circumspectio haeresiologica narrationem inde colligere facili negotio quisque potest. Quo igitur accuratius iisdem regulis convenire narrationem tuam senties, quo magis de testibus sufficientibus sollicitus §. XIII, ea quae ab ipsis sectarum membris et ex singulorum cognoscuntur confessionibus publicis §. XV. adhibita genuina semper interpretatione §. XVII omnibus aliis relationibus praetuleris: eo maiorem circumspectionis laudem tibi ipsi vindicabis. Sed quaeris, vtrum requirat eadem etiam haec circumspectio vt testium tuorum, singulis narrationibus mentionem adicias? Diuersimode hic respon-

spondendum esse iudicamus. Narrationibus enim tuis, vel res continentur de quibus nemo, cui sapere hac in re datum est, dubitat, vel etiam quarum adhuc sub iudice lis est. Pone igitur prius, facile videbis admodum esse superuacaneum operosa testium citatione ea confirmare velle, quae nemo vnquam in dubium vocauit. Si e. g. *Arii* errores enarraturus omnium scriptorum fidem testatus fueris, vt exitisse quendam *Arium* probare possis, actum agere velle omnibus videreris. Nemo enim, nisi qui auribus suis historiae ecclesiasticae ne nomen quidem vsurpauit, repugnabit. Longa alia res esset e diuersa parte, si rem maximi momenti paucorum admodum fide nixam, seu negatam penitus, exponeres. Hic sane maiori iure allegandi testes, prouocandum ad probabilitatem testimonii eorum, negantes contra fidei admodum suspectae esse euincendum tibi esset. Neque tamen hic citationibus citationes cumulandae, et quae ne ipse quidem disquisiisti nominanda sunt; quorum scilicet falsam deinde et non satis circumspectam adductionem cautus lector non sine molestia sentiet. Melius itaque in Haeresiologia de *Ario*, operam tuam collocares, si in enarrando infelici mortis genere quo defunctum illum esse ferunt, eiusmodi scriptores nominare posses qui miserandum vitae exitum commemorant; quosque non scripsisse in gratiam *Athanasii*, aut ex eius solius relatione, neutramque in partem propensiores fuisse probares.

§. XIX.

Qua igitur circumspeditione duce incedere coepisti via, ea Reg. II. dem pergere nunc iubet altera regula, quae vt cohaereat quoque narratio possit. Cohaeret autem narratio, nexu, qui inter singulas eius partes intercedit, ita comparato, vt ex vna concipi satis possit altera. Distinguiamus itaque ipsa hac cohaerentia, historiam stricte sic dictam, a quacunq; alia vulgari relatione. Possset enim narratio tua, ceteroquin vera esse, possset quoque testibus niti non insufficientibus; deficiente tamen nexu legitimo, vbi quae forte successerunt, antegressis praeposueris, improbabilem non solum, veram tuam relationem efficeret, sed

fidem quoque tuam, mediis alioquin idoneis, male tamen hic adhibitis, perdes. Quod cum confusam et ab ipsa te, vti facta est, longe diuersam narrationem efficeret, circumspeditionis igitur legibus §. V. contrariam; inde huius quoque regulae necessitas patebit. Referimus autem duo potissimum ad huius regulae iustum exercitium; Quorum primum ad circumstantias, atque narrationem in genere, alterum ad dogmatum cohaerentiam efficiendam spectant. Positum autem primum in eo est, vt narratio tua non tantum rerum gestarum partem mancā saepius, ac mutilam, disrupta antecedentium et consequentium serie complectatur: sed omnia potius eo ordine exponat, quo vel praegressa reliquis, eorundem occasionem et rationem in se continent, vel insequuta veluti fines in praegressis sufficienter fundantur. Poteris tamen huius ordinis diuersimode rationem habere. Commemorari enim ita res possent, vt vel tempus maxime ordinem determinet, i. e. ordine historicorum naturali, seu chronologico, praefereudo tamen omnibus aliis: vel eiusdem rationem determinantem, ex ipsis circumstantiis §. X. vel aliunde etiam, pro finis in quacunque haeresiologia ratione, desumere posses. Non deesset itaque haeresiologiae tuae ordo, si singulorum errorum expositiones ita sese inuicem exciperent, vt primum occasionem, deinde auctorem, tum dogmata, praeterea propagationem, asseclas deinde et aduersarios tibi describendos proposuisses; omnium tamen optime, ita in hoc negotio procederes, vt nullum momentorum iam dictorum praetereas, tempus tamen maxime sequaris. Alterum autem et quod caput rei est, requirit, vt in dogmatibus potissimum sectarum recensendis, nexu quo inter se connectuntur pariter, atque cum aliis veritatibus, quam fieri poterit rite obseruato, integram et veram systematis characteristici delineationem sistas. Siquidem neque in erroris confutatione ferendum esset, si argumentorum rigore imminuto, errorem prout tibi placeret forsitan, refutandum sumeres, consecrariaque consecrariis cumulando, aliorum dogmata extra nexum, proponeres: multo autem mi-

nus

nus danda haec venia Haeresiologo, vt systemata sectarum quocunque alio modo atque reuera sunt, confessionibusque publicis consignata leguntur §. IX, enumeret. Quo igitur melius prioris regulae ope, omnium dogmatum verum sensum assequutus fueris; quo accuratius, tum definitionum, tum theorematum, eorundemque demonstrationum ex mente sectarum rationem habueris; eo maiorem Haeresiologiae cohaerentiam conciliabis.

Aperta satis in vetustioribus Haeresiologiis neglectae huius regulae incommoda sentimus. Nihil ibi nexus in errorum enarratione inuenimus. Inde adeo absurda habemus de haereticis simenta. *Montanum* v. g. nonnulli spiritum sanctum sese esse, iactitasse aiunt. Quod autem aliquantisper dogma hoc in nexu cum aliis consideraueris, longe aliam fuisse Montani sententiam videbis. Quo ille enim sese et auxiliatrices suas *Maximillam* et *Priscillam* diuinitus agi et inspirari aliis persuaderet, periodum paracliti instare atque aperiri perhibuit conf. Baron. Annal. ad annum Christi CLXXII. Ittig de Haeres. Sect. II. c. XIII; semetipsum autem esse spiritum sanctum neque ipse, neque affectae vquam professi fuerunt.

§. XX.

Restaret vt de sufficientia narrationis ageremus §. XI. Cum Consect. I. autem illa non nisi ex fine quem sibimetipsi proposuit quisque, legibusque iustae narrationis methodi in genere diudicari queat, quas tamen nemo hic forte desiderabit; praeterea quoque ex obiecto haeresiologiae §. VIII, IX, X, ipsae regulae narrationis facile pateant, eandem nunc nobis tacere licebit. Iuuabit potius vnum atque alterum Haeresiologi officium specialibus, cum ex antea dictis veluti consectaria fluant, breuibus indicasse. Consect. I. E. *fugienda credulitas et scepticismus*. Credulus autem nobis est, qui assensum dubio aut improbabili testimonio perhibet. Quoniam autem in explicanda prima regula §. XII. seqq. qua ratione probabile testimonium discrepet ab improbabili, data opera demonstratum iuerimus, circumspectionis autem sit hocce discrimen non negligere §§. cit; credulitati in Haeresiologia locum concedere nequimus. Pari autem modo cum scepticismo comparatum est, fidem ex altera extrema parte,

certo et probabili testimonio denegante. Neque tamen omnem fluctuationem, seu assensus sui praecipitati retentionem scepticismum nominamus. Probe scimus eandem suis limitibus certis, que rationibus circumscriptam, vitii loco poni non posse; sedulo tamen cauendum ne forte in scepticismum emergat. Prioris generis Haeresiologus *Philastrius* omnino fere consensu fuit: vbi tamen ille omnium iam satis censuram expertus sit, nobis iam parcere Episcopo, et credulitatis veniam dare licebit. Quod autem ad alterum pertinet, cum Haeresiologorum nullum tam commode nominare possimus, quippe qui credulitati magis quam scepticismo indulgere solent: non praeterire volumus, quae de celeberrimo illo gallo, quem scepticismum adfectasse ferunt, P. BAYLIO, referente Clerico in *Biblioth. Chois. Tom. XXV.* legimus. *On m'a assuré (inquit) que feu Mr. Bayle qui tâchoit d'introduire de nouveau le Pyrrhonisme Metaphysique et Historique dans le monde: après avoir appris que l'Electeur de Baviere et le Marechal de Tallard avoient été defaits, le 12. d' Aout 1704. près de Höchstedt par le prince Eugene de Savoie et le Duc de Marleborough, entreprit, quoique cette victoire fut attestée de tous cotes, et qu'il eût parlé à des temoins oculaires, de prouver par vne Dissertation, dont on a trouvé apres sa mort le commencement dans ses papiers; que les Francois n'avoient point été battus etc.* Adeo saepe ridiculum est, scepticum agere velle, eaque negare aut in dubium vocare quae testimoniis satis fide dignis nituntur.

§. XXI.

Consect. II.

E. etiam consecrariis errorum, errantes onerandi non sunt. nisi tum veritati §. XII, tum etiam cohaerentiae narrationis dogmatum, consecrariis nostris non commiscendorum §. XVIII, consequenter ipsi circumspeditioni Haeresiologicae contrariari velis. Quibus enim argumentis errantes istorum consecrariorum rationem habuisse, aut omnino non ignorasse euitum dabis? Quid autem dicendum de iis, qui non solum ex erroribus cum aliquo systemate per consecraria connexis argumentum capiunt; sed etiam male illud cohaerens publicae doctrinae systema,

ma, clandestino ludibrio exagitant, eiusque hiatus rident? Vtrisque sane venia haec concedenda non est, ut de re, quam forte nunquam probabunt, magni tamen momenti, temere aut nefarie statuunt. Interim tamen viri laude sua ceteroquin non priuandi, ab huius vitii turpitudine vix cauere sibi satis potuerunt. Ipse nobis AVGVSTINVS cum MANICHAEVVM Spiritum S. negasse incusaret, consequentiarum egisse videtur. Quali enim argumento accusationem probat? scripserat MANICHAEVVS in Epistola ad MARCELLVM sequentem in modum: MANICHAEVVS Apostolus Iesu Christi, omnes sancti et virgines quae mecum sunt, Marcello filio delecto, gratiam, clementiam, et pacem a Deo patre et Domino nostro Iesu Christo; inde arripuit ille accusationis probationem: quod quidem, si certae probationis loco esse posset, qua ratione ipsos Apostolos saepius iisdem verbis sine expressa Spiritus sancti mentione vsos, excusabit?

§. XXII.

E. denominationes non nisi lubricum fundamentum praestant Confest. III. *perspiciendi errores.* Quodsi enim confessionum tantum publicarum §. VIII, aut saltem quae sufficientibus testibus nituntur testimoniorum vsus in cognoscendis dogmatibus est; denominationibus certe sectarum nihil tribui iure potest, quae quidem admodum saepe etiam diuersae rationis, interdum ab aduersariis etiam sectis impositae sunt. Quam religiosi essent qui seculo quarto inclaruerunt egregio nomine abutentes *Euchitae*? neque tamen minus multorum Conciliorum auctoritate damnata ipsorum impietas est. *Epiphanius* noster interdum etiam anilium rerum deliramenta nobis obtrudere, neglecta hacce regula solet. In Panario haeres. 74. sectam nobis nominat, quam *Artotyritarum* vocat, nomine ex *lypos* caseus, et *agos* panis composito. Quis autem aequo ferat animo, cum inde argumentum capit, quo eosdem in coena s., caseo et pane vsos esse probare satagit: cuius incusationis ansam oblationes sacrae forte, inter quas eiusmodi cibos interdum apposuerant, praebuisse videntur.

§. XXIII.

§. XXIII.

Confect. IV.

E. tum temporis, mutationumque sectarum, tum membrorum diuersorum discrimen negligendum non est §. XVIII. Haud contemnenda huius regulae sollicita cura, cum saepius id euenire soleat, vt indiuiduorum dogmatibus sectis ipsis tributis, eas inde vel incusandas, vel liberandas erroris nota iudicent. Aliis quoque ea, quae antiquissimorum sectae conditorum vel virtus, vel flagitium erat, posteris temere adscribentibus perinde esse videtur quae nunc et quae multis abhinc seculis facta sunt. Parum autem circumspecte agunt. *Valentinianorum* sectae id inprimis contigisse nouimus. Quare circumspectum Haeresiologum tot horrendorum flagitiorum, quae toti huic sectae imputantur plerumque, cum tamen *Secundianorum* maxime fuerint, omnes reos agere dedecet. Teste enim *Tertull. adu. Valent. c. XXXVIII. Philastr. Haeres. XL. Auct. Prædestinati edit. Sirmondi de Haeres. c. CXII. Augustino in libr. de Haeres. Secundiani a Valentinianis distare dicuntur quod addant opera turpitudinis, consequenter non vno eodemque loco omnes Valentinianos habendos esse patet. Aut denique non in sectas identidem vllas cadere mutationes putas? sed vbi terrarum sunt nunc, quos adeo olim timebat ecclesia haereticos? Hieronymus suo tempore Arianos omnes aedes sacras haeretica doctrina impleuisse conuenitur. Paulo autem post, eosdem exturbatos sedibus suis atque eiectos cernimus.*

§. XXIV.

Confect. V.

E. in neutram partem fingendum quidquam vt meliores deterioribus reddantur errores. Qualis enim remaneret tandem veritas, qualis cohaerentia §. XII. §. XIX. Non sectarum amplius, sed ipsius animi tui commenta haberemus. Neque de ipsis bene mereberis sectis, tuis adiectionibus dogmata quibus illae ad veritatem nihil deesse credunt, confundens; alios autem quos grauiore errores fouisse effingis, haud leuiter laederes. Est quidem non omnibus de quibus hic loquimur vna eademque mala intentio. Sunt certe quibus odium, quibus partium

partium studium, quibus denique alia, incauti consilii occasio-
nem dederunt. De aliis autem ista affirmare nolumus. Illi
enim potius cum rem, quam ferre humeri recusant in se susce-
perint, ne omnino nihil dixisse videantur, fictionibus indul-
gere magis, quam ignorantiam profiteri malunt. Satis tamen
imprudentes et hi quoque offendunt circumspectionem; quae
nemini interdictum vult, ne quis vel difficultatibus §. VI. vel
aliis forte impeditus in scrutanda sectarum historia, ignoran-
tiam potius profiteatur suam, quam veritatem ipsam negligat.
vid. vener. Praef. *Auszug der Kirchengesch.* §. 82. p. 381. seqq.

§. XXV.

Absolute nunc priore, quem imperabamus nobis, labore Pars Haeresiol.
§. VII., altera nunc circumspectionis haeresiologicae pars, quae II. diiudicatio.
diiudicationem spectat §. III. disputanda erit. Mirifice enim
circumspectionis leges migratet, qui satis tutum sibi esse praesi-
dium in veterum Haeresiologorum ita dictis catalogis Haereti-
corum ratus, ipsum singulorum errorum examen negligeret.
Soler nimirum plerumque id fieri: vbi ad Irenaeum, *Hierony-
mum, Epiphanium, Philastrum, Augustinum, Theodoretum* et sex-
centos alios in enarrando errore prouocaueris, omnibus nu-
meris absolutam esse Haeresiologiam, persuasissimum tibi ha-
beas. Verum enim vero, vti maxime erroribus apra omnia
esse praecipitanti fere semper proficiscantur; ita non minor quoque circumspectionis hae-
resiol. virtus est, quam in diiudicatione aequae ac narratione,
quidnam ad finem hunc faciat, quidue non, debito deliberandi
habitu studere §. V. III. Quare etiam non nobis nunc sufficiat
errorum enarrationem exposuisse: sed iudicandum potius, qua-
lem in iudicandis erroribus te esse velit circumspectio.

§. XXVI.

Diiudicaturus autem dogmata, eorundem vel veritatem, Quid sit diiudicatio.
vel falsitatem, (hic quidem intrinsecam, extrinsecam in narratio-
ne ventilanda) tibi repraesentas, vt alterutrum de iisdem affir-
mare,

D

mare,

mare, vel negare queas. E. adesse debet principium, vnde ista tua cognitio dependeat, cognoscendi, idque vel, si errorem qua formam spectes, extensionis, vel si gradus falsitatis respicis, intensiois seu momenti. Iam veritates reuelatae in S.S. de Deo et nostra cum ipso coniunctione, principium tum cognoscendi, tum diiudicandi veritates erroresque sunt §. II. et per princ. Theol. Dogmat. et Polem: E. ex relatione ad easdem, tam diiudicandam quid sit error, quidue non, quam etiam quale momentum quisque error trahat.

Veluti ille boni medici partes aegre sustineret, qui quidem omnes morbos certe non commodorum, sed malorum omnino loco esse ponendos sciret; singulos tamen, ex gravitate periculi aestimare, dignamque malis medicinam ferre noller: ita ciuitatis Christianae doctorem maxime dedecet, non defuisse ecclesiae errores, neque nunc quoque deesse probe intelligere; id autem negotii sibi imprimis datum esse, vt ipse sententias erroneas perferatatas, obuiam iisdem procedat, ignorare.

§. XXVII.

Reg. II.

Atque hic prae ceteris cum in eo plurimi partibus suis deesse soleant, vt ad errores referre non dubitent quae tamen eo non pertinent, aut excludant etiam, quae eo referenda iure suo sunt; prima inde nobis proficiscitur regula, *nihil scilicet ad errores referas, quam quod eo pertinet, neque excludas quod eo referendum omnino est.* Pone enim contrarium, Haeresiologia tua, contineret, vel dogmata sectarum, falso pro erroribus habita; vel, saltem essent eiusmodi generis, quae non magis cum erroribus theologis confundi debent, quam sacra cum profanis; vel denique errores theologicos sectarum pro indubitis veritatibus venditares; atque adeo ab Haeresiologia excluderes. E. praecipitanter ageres, circumspectionemque haeresiol. laederes §. IV. V. inde itaque huius regulae ratio satis superque patebit.

§. XXVIII.

Explicatur.

Quare vt ordine hic procedamus, regulam membris suis diuersam singulatim explicabimus. Primum autem in eo consistit,

fifit, vt ad errores nihil referas, quam quod eo omnino iure pertinet. Remittimus hic lectorem ad ea quae § §. praecedentibus diximus, cum de narrationis in Haeresiologia obiecto ageremus: inde enim pariter atque ex ipsa erroris ratione qualia esse debeant, quae ad errores in Haeresiologia referas, facile erit intellectu. Errorem enim quidquid veritati opponitur, eidemque contradicit, nominamus: consequenter errores Theologici veritatibus maxime reuelatis de Deo, et nostra cum ipsa coniunctione, repugnare debent §. II. Quidquid autem e diuersa parte, vel omnino non, vel tantum apparenter, iisdem veritatibus opponitur, neque est error theologicus, neque ad errores theologicos grauiores, i. e. haereses referri potest. Aequae autem grauius circumspectionem haeresiol. violares, si in alterum prolabens extremum, sciens volensque eas ab erroribus excluderes sententias, quae tamen his ita fere sunt similes vt ouum ouo. Vti igitur hic dissensus sententiarum a veritatibus reuelatis negari nequit, neque etiam illis apparenter contradicant; eiusmodi errorum rationem habeat circumspectum Haeresiologum oportet.

Laborant hisce naeuis plurimae, quas hucusque vidit litteratorum orbis Haeresiologiae. Nonnullis veluti grauissimorum errorum mentionem facere placuit, quae saepius iisdem verbis in s. litteris leguntur. Quodsi igitur ad hoc praedudicium, vt olim centies factum esse nouimus, accedat spiritus persecutionis, vt cum *Dambauero* loquar, tot sanctissimos homines, testiumque veritatis cateruas, sub haeticorum nomine crudelissime enecatās esse, admirandum non est. Alii contra velut mercede conducti videntur, qui caustarum patronos in Haeresiologiis agerent. Habet plerumque illud vitii hoc genus, vt nobis errorum ita bene medicatam faciem sistant, vt imprudentiores, non nisi omnia magna de iisdem sentiant. Surgeret hic nobis ingens exemplorum series, si ea quae his nostris maxime temporibus gesta sunt, libero ore proferre vellemus; Si enim horum virorum iudicio statuendum esset, nemo forte nunc superest qui adeo sancte, adeo innocenter vitam viueret, quam celeberrimi haeretici *Manichaeus*, *Pelagius*, alii.

§. XXIX.

Male autem ille haec interpretaretur, qui omnes nos vno Reg. II.

D 2

loco

loco ponere errores inde concluderet. Non ignoramus certe, diuersissimum esse errorum genus. Dantur scilicet errorum gradus, quos respicere altera iubet regula, i. e. *momentum erroris constituitur*. Quod si enim cognitio tua errorum in Haeresiologia obuiorum §. III, sufficiens esse debet §. IV, si praecipitantiam euitare oportet; discriminis etiam errorum rationem habeas necesse est. Duplicis autem generis illud esse solet. Aut enim est externum, aut etiam internum. Quatenus momentum respicis externum inquirendum tibi est, num late error pateat, numue angustis limitibus circumscribatur, i. e. maior minorue alleclatum numerus ponderandus est. Ingenti igitur membrorum numero conspicua secta; error, quem quidem illa fouet, maioris momenti esse indicatur, quam quem pauciores amplectuntur. Neque tamen hic negligenda illa cautio est, ut ne sectas fundamentalibus doctrinis apprime inter se conuenientes, ubi in minus fundamentalibus inter se dissentiant, aut diuersis vtantur nominibus, pro re ipsa diuersis habeas. Hoc enim modo sectarum numerus a multis augetur praeter necessitatem; momentum vero externum imminuitur. Quod autem momentum erroris internum efficit, relatio eiusdem est, ad veritates reuelatas fundamentales seu ordinem salutis; vel ad veritates minus fundamentales cultumque Dei externum. Error itaque fundamentum salutis seu doctrinas de Christo, vel etiam alios articulos fundamentales immediate euertens, maius momentum trahere dicitur, quam qui mediate i. e. per consequentias in eiusmodi doctrinas influit; aut tantum veritatibus minus fundamentalibus oppositus est.

Non nunquam etiam ex momento, quod trahit error externo, momentum quoque determinare poteris internum. Non caret tamen suis haec regula exceptionibus, atque ideo vniversalis esse nequit. Sumamus igitur *Arianorum* errorem articulum de Christo grauius offendentem: si comparaueris cum falso dogmate *Apollinaristarum*, qui eodem etiam seculo interfuerunt, hi etiam veritatem quidem de Christo, lenius tamen errore attingunt, momentum igitur internum minus fuit: accedit autem ad *Arianorum* errorem momentum etiam externum, cum illos numero maiores *Apollinaristas* fuisse Historiae Ecclesiasticae monumenta loquantur.

§. XXX.

§. XXX.

E. non possunt singula haereticarum sectarum membra pro Confess. I.
haereticis haberi, circumspeditione non contradicit excusare ho-
mines, sine excusatione tamen errorum. Etenim non omnem
 errorem, si vel maxime fundamentum credendi attingat, haeresin
 statim dicere fas est circumspetto Haeresiologo; diiudicare enim
 rite debet utrum obstinata grauiorum errorum §. XXIX defensio
 accesserit, nulla habita persuasionis in contrariam partem ratione.
 Atqui vix decimus quisque ex errantium numero, amore erga sa-
 cra haereditaria ductus, animaduersa erroris sui grauitate, eun-
 dem nihilominus sectabitur. Nunquam itaque in diiudicanda
 secta singulis membris inurenda haereseos nota est, dum ple-
 rique vel bona fide, vel incogitanter errent. Praeterea Haere-
 siologia tantum sibi non sumit, vt erroribus sectarum confide-
 ratis de ipsis hominibus statuatur; relinquendum hoc summo po-
 tius animorum scrutatori Deo, qui sibi saepius in Ecclesiis pernicio-
 siorum erroribus infectis suos seruat, mirabilique ad salutem mo-
 do perducit. Consequenter semper obseruandum discrimen,
 vbi aliquid de errore absolute, in se, et obiectiue considerato:
 siue de errore subiectiue, et relatiue, i. e. de errantibus pro-
 nuntias.

§. XXXI.

E. in diiudicatione notionum magis quam terminorum ra- Confess. II.
tio habenda est. Quodsi enim ad errores, nihil pertinere debet
 nisi quod iure eo referri potest §. XXVII, si momentum quoque
 legitime constituendum quod ipsis erroribus, nunquam autem ter-
 minis innuitur §. XXIX; illi soli pro ratione determinante erroris
 haberi nequeunt. Vt taceam igitur dogmatibus ipsis, termino-
 rum non satis accurata adhibitione non parum detrimenti acce-
 dere: ambiguis saepe quibusdam terminis, qui veri speciem prae-
 ferunt, grauioris momenti error continetur. Exemplum no-
 bis IO. MVSÆVS Theolog. Ienens. suppeditabit. Commemora-
 tum enim ab illo accepimus Pelagium lubentissime orthodoxis
 concessisse, necessariam esse gratiam diuinam ad hominis conuer-
 sionem.

sionem, Intellexereat autem nihil aliud per gratiae Dei, et spiritus s., illuminationisque terminos, nisi quod Deus homini in S.S. ea proponat, quae agenda quaeque omittenda sunt. Saluis itaque his terminis affirmavit grauissimum errorem, hominem scilicet ea cognoscere credere, fideque accipere posse quae ex SS. intellexit, neque minus in viribus ipsis naturalibus positum esse, vt a peccatis recedat et ad frugem meliorem redeat.

§. XXXII.

Confect. III.

Neque tamen temere controuersiae pro logomachiis habendae sunt. Oritur enim logomachia si in impugnata propositione utriusque dissentientes in notionibus conueniunt, verbis autem inter se pugnant. In quacunque igitur propositione reuera dissentus a S. S. deprehenditur, cum erroris nomine illa merito suo veniat §. XXVIII; pro logomachia haberi nequit. Interim tamen logomachiam errori forte occasionem dedisse non negabimus. Vbi enim disputantes acrius terminis instare, a veritate magis atque magis recedere coeperint, controuersia vera facili negotio oritur. Iamiam idem, de *Nestorianismo*, Euagrius seculi VI. scriptor commemorauit. Terminis enim *Θεολογος* et *ανθεωπορευτος* quos *Nestorius Mariae* tribuere noluit, denominationem *Χριστολογος* substituens, originem suam admodum deinde vexata controuersia debuit. Tantum enim abfuit, vt Christi inde gloriam defenderent, vt potius aemulationi contentionibusque indulgisse *Nestorius* aequae, ac qui eum maxime aggressus est *Cyrillus* videantur.

§. XXXIII.

Confect. IV.

Ingiendus est indifferentismus et Haeresiopoeia; cum vtrumque ex neglecta circumspectione vitium in diiudicatione erroris contrahat. §. XXVII. XXVIII. Sumitur autem indifferentismus duplici potissimum significato. Aut enim omne discrimen inter quascunque religiones tollit, indifferentismus vniuersalis: aut etiam reiicit quidem religionem quae reuelationi in S. S. facta non nititur, negat autem discrimen inter secta christianas intercedere; particularis. Haeresiopoeia autem seu zelus coecus ex altero errore, habitus est quascunque errantes pro haereticis habendi. Quantum igitur haec peccare solet in excessu

cessu tantum ille in defectu, non sine circumspectionis haeresiologicae detrimento. Ut taceamus enim de prioris generis indifferentistis vniuersalibus, qui certe cum atheis, aut naturalistis, aut scepticis plane consentiant; errorum momento rite in haeresiologia constituto, facile videbis perinde non esse cuiusnam sectae inter eas quas orbis fouet christianus placita amplectaris. *Rhetorianorum* in veteri ecclesia haec fuisse sententia videtur, quorum errorem mirabilis nouitatis *Augustinus* dicit, quippe qui omnes haereticos recte ambulare et vera dicere adfirmet. Neque tamen nostris temporibus defuisse eiusmodi homines qui tam laxo, ea, quae credita sunt necessaria, ambitu circumscriberent: praeter alios *Petrus Iurieu* in libro gallici idiomatis cui titulus *Religio latitudinarii* copiose hoc commonstratum iuit. Haeresiopoetae autem vberiori explicatione hic nunc eo magis supersedere poterimus, quo fufius circumspectionem cui illa re diametro opposita est, disputauimus. Operae tamen pretium erit, cum iis quae hucusque diximus ea conferre, quae *Ioannes Fechtius* in scrutinio prostrigatae ex ecclesia haeretificationis ut vocant, indifferentistis hodiernis opposito *Rostoch. 1714. in 4to* satis erudite exposuit.

§. XXXIV.

Ein diindicationis errorum habenda ratio est consecratorum. Consect. V,

Sicuti enim §. XXI. consecrariis errorum errantes onerandos non esse affirmauimus, scilicet qua narrationem errorum: ita in diindicatione tantum abest vt circumspectionem laedas habito ad consecraria respectu, vt potius sine iisdem momentum legitime constituere plane nequeas. Nolumus hic praeterire quae *S. V. Praeses*, in doctissime scripto libro *Theol. Bedencken IIIte Sammlung* p. 236. de horum consecratorum vsu docet. *Weil die Richtigkeit und Nothwendigkeit mancher sowol einzeln Redensarten und Ausdrücke auch dadurch bezeichneter Begriffe, als ganzer Lehrsätze, auch der Verwerfung ihres widersprechenden Gegentheils, ingleichen die Erheblichkeit und das Gewicht mancher sonst überflüssig scheinenden Einschränkungen eines genau bestimmten Lehrbegriffs auf solcher Untersuchung ihres Zusammen-*

Sammenhangs und Einflusses mit und in andere unstreitigere Wahrheiten berubet: so kann die Erwägung solcher Folgerungen zwar in Streitigkeit, und bey Prufung verschiedener Meinungen nicht vermieden werden; - Weil aber Gegner oft an dergleichen Folgerungen im geringsten nicht gedacht, vielmehr sich den Zusammenhang mehrerer Wahrheiten anders vorgestellt haben, auch nicht allezeit die Richtigkeit und Nothwendigkeit solcher Folgerungen einsehen, oder sie durch manche angenommene Unterscheidungen und Ergänzungssätze ihres Lehrbegriffs hinlänglich abzulehnen vermeinen: so würde es unverantwortlich seyn, wenn man alle solche Folgerungen für derselben Meinung ungehen wollte, sollte man auch von ihrer Richtigkeit und Nothwendigkeit noch so unwiderprechlich überzeugt seyn.

§. XXXV.

Confect. VI.

Tolerantia ciuiliſ, et moderatio theologica cum ſyncrētismo confundi non debent. Tolerantia autem ciuiliſ eodem imperio ciuili diuerſa in ſacris ſentientes coniungit. Moderatio deinde theologica habitu de omnibus ſectis pro ratione diſcriminis inter ſe, iudicandi abſoluitur. Syncretiſmum denique habitum vocant quosdam in fundamento fidei errantes in communionem eccleſiaſticam recipiendi. Arctioribus itaque limitibus in-differentiſmum religionum circumſcribit Syncretiſmus, ipſe que notione quantum vitium contrahat prodit. Denominatiſ originem plerumque a cretenſibus repetunt, quos ſepoſitis tantisper non autem ſedatis inteſtiniſ diſſidiis, externis hoſtibus obuiam ire conſueuiſſe ferunt. Haud diſſimili modo illi quos ſyncrētistaſtarum nomine inſignire ſolent, plerisque ſectis patrociantur, excluſiſque quidem focinianiſ et aliis qui expiationiſ Chriſti neceſſitatem negant, Romanae ſaltem atque reſormatae aut omnino tantum huius eccleſiae ſacris addictos, in fidei ſocietatem recipi poſſe contendunt. Verſatur autem in eo horum error quod nimio pacis concordiaeque ſtudio abrepti de fundamentalibus religioniſ reuelatae partibus, iisdemque oppoſitiſ erroribus non ſatis caute iudicent maxime, contraria circumſpectioni Haereſiſlogicae ratione. Quid autem cum hoc, toleran-

tan.

rantiae ciuili, moderationique theologicæ est? Primam enim si spectes, quin ciuili vnione in vna ciuitate aut republica, diuersa in sacris sentientes inter se coniungi queant, nullum est dubium. Postulat hoc non solum quæ ex legibus iuris naturæ cognoscitur æquitas; sed necessarium quoque interdum reddunt, si quæ forte accesserunt religionis pacta, quorum præstatione salus rerumpublicarum continetur. Moderationem autem theologicam, tantum abesse per se patet vt vitii loco poneatur, vt potius eandem ex mente Apostoli Rom. XIV. r. XV. i. Gal. VI. r. bonum quemque sectari oporteat.

§. XXXVI.

Ipsam tamen pacis et vnionis studium vti in vitium degenerat, si cum periculo colorandi probandique errores cohæret §. XXXVI; ita affectatio fugæ studii partium ex eodem hoc studio profuit idque producit. Saepius nimirum eiusmodi homines occurrunt qui sese neutris partibus studere iactitant. Multis eidem verbis, quam abominanda et indigna historico res sit animus in partes propensus, tibi commemorabunt; corrigent alios quoque, et si librorum quos nobiscum communicant titulis, habebis fidem, candidissimos esse homines iudicabis. Sed vide quid intendant hisce machinationibus. Simile quid nobis agere videntur ac de pugillatoribus cernimus; qui hunc vel illum corporis locum gladio petaturi, in alium semper ictum adfectant, quo alterum versutia deceptum eo tutius ferire queant. Nobis hic eorundem nequitiam exagitare non vacat. Circumspectus potius Haeresiologus quale suum sit officium inde intelliget. Ceterum pacis et vnionis studium satis laudare nequimus: modo non veritati noceat puritatisque sanctioris disciplinae labem aspergat, quam quidem tam alte collocauit summum numen, vt satis venerari, colere, defendere eam vix possis. Faxit itaque ecclesiae suæ caput, vt tot infelicibus compositis quæ inter membra inueniuntur dissidiis, ea adpropinquare secula sentiamus, quibus omnium vnum ouile, vnum fore pastorem promisit benignissime.

E

VIRO

VIRO MAXIME REVERENDO, AMPLISSIMOQVE
ANDR. THAL
ECCLESIARVM DIOECESEOS PALEOBRANDEN-
BVRGENSIS SVPERINTENDENTI,
ATQVE AD S. GOTTHARDI AEDEM PASTORI MERITISSIMO
SAL. PLVX. DICIT
SIGISM. IAC. BAVMGARTEN.

Licet omni fere litterarum commercio, officioso saltem, dudum mihi interdictum esse probe sentiam non sine dolore, atque hos imprimis dies, ubi nundinae Lipsenses imminent aegrumque et cummulatis infirmitatum insultibus afflictum corpus traho, vix necessario et indispensabili sufficiam: faciendum tamen putavi ut aliquid litterarum publice dararum a me TIBI redderetur. Ita demum exillimaui redimi posse diuturnum silentium meum diluice neglecti officii respondendi ad litteras TVAS humanissimas veterisque amicitiae plenissimas, si quam TIBI, ut aliis bene multis, fecero suspensionem. Intellexi praeterea TVA aequae sibi ac mea publicaeque utilitatis referre purimi, non ignorari laudabilem stadii academici decursum, quem filio non magis quam TIBI vere et ex animo gratulor; distinguique civium bonae spei partibusque suis rite defunctorum missionem solemnem et honorificam ab aliorum non doctrina sed aere alieno facinoribusque onustorum in patriam reditu satis illaerabili. Ipsa denique dissertatio scriptori vindicanda lectoribusque non excusanda quidem, approbanda tamen esse videtur. Ordinar ab hac rerum scribendarum parte rediturus postea ad bona verba amorisque significationes. In optione doctrinae disputandae a filio facta et scriptio brevi admodum tempore finita expectationem meam superavit, neque vel industriae studique vel modestiae quidquam in se desiderari passus est: quam ob rem post consiliorum societatem factumque tractationis periculum ipsi soli negotium permisi consciendum, consecutumque neque retractavi neque ullis accessibus meis locupletatum iui. Quod excusatione non indigebit apud eos, qui discrimina dissertationum academicarum librorumque pleniorum, et fines quibus illae destinantur non ignorant. In ipso autem argumento erunt forte qui circumspeditionem requirunt arbitrati incaute satis et inconsulte, neque sine periculo atque veri rectique discrimine, disputari publiceque commendari circumspeditionem haereticologiam nostris temporibus, quibus nimia circumspeditionem peccatur quam excessu et abundantia feruoris, verendum magis est ne specioso circumspeditionis et moderationis nomine omnis errorum vel gravissimorum impugnatione et necessaria indignatione pessuadetur penitus et ex civitate sacra proscribatur, quam ut incauti homines commentis errorum sectarumque fictitiarum fabulis circummuentur. Quo verius certiusque hanc saeculi calamitatem acerbe nec tamen temere aut iniuste queruntur, quibus doctrinae purioris castitas curae cordique est; eo studiosius providendum omnino erit, ne dissertatio haec vel ab incautis lectoribus aliorum trahatur, ut velificata errorum patronis, vel incassum factem et incommoder scripta esse videatur.

Dupli.

27) Euchytae, 28) Enthusiastae, 29) Adamitae seu Adamiani, 30) Mennonitae,
 31) Tibbae, 32) Maliani, 33) liberi, 34) Adiaphori, 35) Hutitae, 36) Ambro-
 siani, 37) Augustiniani, 38) Melchioritae, 39) Monasterienses, 40) Clancularii,
 41) Manifestarii, 42) Baculares, 43) scripturarii, 44) Ollarii, 45) Davidgeor-
 gian, 46) Batenburgici, 47) Pacifici, 48) paltoricidae, 49) sanguinarii, 50)
 Aegidiani, 51) bertini, 52) quintinistae, 53) antichristiani, 54) daemoniaci, 55)
 daemonicolae, 56) epicurei seu athei isthaec est: Martini Lutheri quinti euan-
 gelistae genealogia seu posteritas et successio. *Alter index ineptius refertur est*
et malitiosior ex STAPHYLO collectus, quo luterani in tres ordines diuiduntur
anabaptistas, sacramentarios et homologistas seu confessionistas, qui protestantes
ecclesiastae nuncupantur: ad primum ordinem referuntur hae classes 1) munt-
zerani, 2) Adamitae, 3) Stebleri, 4) Sabbatharii, 5) Clancularii, 6) Manifestarii,
7) daemoniaci, 8) communiahabentes, 9) condormientes, 10) euilantes, 11)
georgidauidici, 12) mennonitae, et 13) polygamistae; ad secundum 1) signifi-
catiui, 2) tropistae, 3) energici, 4) arrabonarii, 5) adessarii, 6) metamorphistae,
7) Hecariotistae, 8) neutrales sacramentarii, 9) iconoclastae; tertius autem in
tres alios ordines dispescitur rigidorum confessionistarum, quorum pertinent
1) Antinomi, 2) Samofatenici, 3) infernales, 4) infernales alii, 5) antidaemo-
niaci, 6) Amsdorffiani, 7) antiadiahoristae, 8) Antofiandrini, 9) Antizuencel-
diani, 10) anticaluiniani, 11) manusimpositarii, 12) bifacramentales, 13) sacer-
dotales, 14) inuisibiles; mollium deinde confessionistarum, quo referuntur 1)
biblistae, 2) adiahoristae, 3) trifacramentales, 4) quadrifacramentales, 5) lu-
terocaluiniani, 6) semiofiandrini, 7) maioristae, 8) poenitentarii, 9) nouipela-
giani, 10) syncretizantes; et extrauagantum denique confessionistarum, qui sunt
1) Suencfeldiani, 2) Ofiandrini, 3) Stancariani, 4) antistancariani, 5) nouipela-
giani, 6) nouimanichaei, 7) manichaei et marcionistae caluiniani; hae porro
sectae generali appellatione his nomenclaturis vulgo nuncupantur 1) hugonistae,
2) euangelici, 3) sacramentarii, 4) sectarii, 5) idololatrae haeretici, 6) cacangeli,
7) sanistae, 8) falsi prophetae seu pseudapostoli. Sed diuertendum est ab hac ex-
cursione redeundumque ad TE, VIR MAX. REY. cui filium gratulor probum,
veri rectique cupidum, a natura, labore, industria, bonis literis et sanctiore
doctrina instructum, qui quartum annum mihi obsequium, officium, diligent-
eriam proficiendique ardorem probauit, quemque assiduum auditozem habui
in scholis dogmaticis, theologiae moralis, interpretationis vaticiniorum IOELIS
et MALEACHI, epistolarum ad ROMANOS, COLOSSENSIS et HEBRAEOS atque IACOBI,
et sectionum liturgicarum euangelicarum, illustrationis praeterea librorum
symbolicorum, historiae sacrae et antiquitatum christianarum, hermeneuticis
adhaec, homileticis, polemicis atque aeteticis. Perpetuet DEVS indulgentissi-
mus atque fortunet haec dona sua TIBIque lacta diu alisque proficua esse in-
beat. De mea autem in TE filiumque voluntate sic iudices velim, me quibus-
cunque rebus potero, quamquam videam qui sim et quid possim, studio certe
et supplicationibus commodis vtriusque praesto futurum nullanque oppor-
tunitatem neglecturum significandi quantum et TIBI cupiam et filio saueam.
Ira vale in rem ciuitatis sacrae atque de utilitate publica, familia, nostraque
amicitia diu bene merere. Dedi Halae propter Salam in ac. Frideric.
d. XV^{III} Sept. cl. Io cc XXXXIII.

Th 135

ULB Halle

3

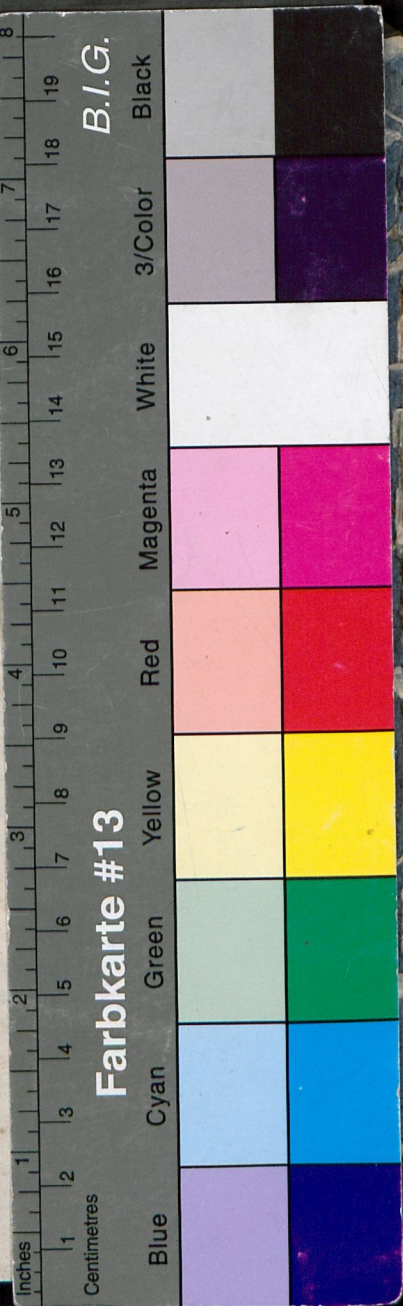
004 917 227

m. c.

DISSERTATIO THEOLOGICO-HISTORICA
DE
CIRCUMSPECTIONE HAERE-
SIOLOGICA:

QVAM
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
ATQVE DOCTISSIMO,
SIGISM. IACOB. BAVMGARTEN,
S. S. THEOL. DOCT. ET. PROFESS. PVBL. ORDIN. NEC NON SEMINARI
THEOLOG. DIRECTORE:
PATRONO ET PRAECEPTORE, OMNI PIETATIS HONORIS-
QVE CVLTV AETATEM PROSEQVENDO,
D. SEPT. A. C. MDCCXXXIV.
PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI SVBIECIT
HORA LOCOQVE CONSVETO,
AVCTOR
IOANNES ANDREAS THAL
PALAEO - BRANDENBVRGENSIS
M. M. S. S. THEOL. CVLT.

HALAE MAGDEBVRGICAE
TYPIS IOANNIS CHRISTIANI HILLIGERI, ACAD. TYPOGR. 1754.